

OPILSTVO A OPILCI VO VIZITAČNÝCH PROTOKOLOCH NESKORÉHO STREDOVEKU

MARTIN VINCURSKÝ

VINCURSKÝ, Martin. Inebriety and Drunkards in Late Medieval Visitation Records. *Historický časopis*, 2023, 71, 4, pp. 645-662, Bratislava.

Parish visitation records are considered one of the most interesting and revealing sources for the study of everyday life in the Middle Ages. No wonder, that sometimes the reader might find in their pages people drinking alcoholic beverages, visiting taverns, playing dice and generally enjoying their leisure time. As might be expected from the nature of these sources, many of them were parish priests, vicars, chaplains or other clergymen. Some were even responsible for other more serious violations of ecclesiastical or civil law while intoxicated. Visitation records often provide a very revealing insight into their lives, sometimes much more colourful and adventurous than we would expect. This study summarizes basic information on how parish visitations were conducted and what we can learn from visitation records about drinking in the Middle Ages. The main source of this study, the visitation record of the Prague archdeacon Paul of Janovicz (1379–1382), is supplemented by several other examples. Keywords: Everyday life. Inebriety. Late medieval clergy. Taverns. Parish visitations. Visitation records.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.5>

Zápisnice, ktoré boli v stredoveku vyhotovené počas konania vizitácií farností alebo kláštorov, patria k dôležitým a fascinujúcim prameňom poznávania dejín každodennosti. Na ich stránkach sa celkom bežne objavujú aj svedectvá „obyčajných“ ľudí, ktorí sa v stredovekých textoch obvykle k slovu nedostávajú. Historik tak má možnosť spoznať nielen ich mená, ale aj niektoré ich skutky, zvyky a občas dokonca ich myšlienky. Dozvie sa, aké bolo ich povolanie, rodinný stav alebo ako trávili svoj voľný čas, do ktorého patrili tiež krčmy, alkohol, hazardné hry alebo tanec. Povzbudení nie vždy celkom blahodarnými účinkami alkoholických nápojov sa títo ľudia, podobne ako dnes, tu a tam zapletali aj do ďalších nerestí a hriechov. Vzhľadom k povahe prameňa nie je prekvapivé, že týmito osobami boli často príslušníci duchovného stavu, ktorých disciplinácia (ak bola potrebná) mala byť pre vizitátora prioritou.

Predtým, než sa budem venovať konkrétnym textom a príkladom, je potrebné uviesť niekoľko základných informácií o tom, čo to vlastne sú vizitácie a ako

prebiehali. Podobne tak aspoň stručne uvediem aj vizitačný protokol ako prameň.

Históriu vizitácií je možné sledovať už od neskorej antiky. Ide o staré právo i povinnosť biskupa, ktorý týmto spôsobom kontroloval stav farností vo svojej diecéze.¹ Zaujímať ho mal jednak stav hnutel'ného i nehnuteľného majetku (*visitatio rerum*), ale tiež morálny stav farníkov a predovšetkým duchovných (*visitatio hominum*). O vizitačnej činnosti sa zmienujú už kánony niektorých neskorantických synod.² Synodálne ustanovenia obecné však v princípe neodzrkadľujú skutočnú prax, ale skôr želaný stav. Navyše, každá diecéza mohla mať vlastné teoretické pravidlá, vôbec nehovoriac o praktických prekážkach a špecifikách. Niektoré diecézy bolo náročné komplexne vizitovať kvôli celkom pragmatickým dôvodom ako je rozloha územia, na ktorom sa diecéza rozkladala, povaha terénu alebo počet farností, ktoré bolo potrebné v stanovenom čase navštíviť. Aj z týchto dôvodov sa v jednotlivých cirkevných provinciách objavujú rôzne časové intervaly konania vizitácií.³ Riadne a pravidelné fungovanie vizitačnej činnosti bolo potom v konkrétnych krajinách a obdobiach závislé tiež na celkom variabilných prekážkach ako boli prebiehajúce vojenské konflikty alebo epidémie.

Vizitáciu nutne nemusel vykonávať biskup osobne. Touto úlohou mohol vo svojom mene poveriť niektorého podriadeného klerika. V stredoveku bývali takými klerikmi najčastejšie arcidiakoni, ktorí spravovali vymedzené časti diecézy – arcidiakonáty. Postavenie a úlohy arcidiakonov sa pomerne výrazne menili (podobne ako vizitačná prax) nielen v čase, ale i v závislosti na lokálnych špecifikách. Úloha popísať vývoj tohto úradu komplexným spôsobom je preto značne komplikovaná.⁴ Všeobecne platí, že západná Európa mala pokiaľ ide o vývoj

-
- 1 Základný historický i cirkevno-právny výklad s odkazmi na ďalšiu literatúru: LANG. Visitation. In BAUMGARTNER et al. *Lexikon für die Theologie und Kirche*. Zehnter Band. Freiburg; Basel; Rom; Wien 2001, col. 816-819; PUZA. Visitation. In ANGERMANN et al. *Lexikon des Mittelalters VIII*. Stuttgart; Weimar 1999, col. 1748-1751. Základnou príručkou k vizitáciám a vizitačným protokolom v stredoveku je COULET. *Les visites pastorales*. Typologie des sources du Moyen Âge occidental 23. Turnhout 1977; a dodatok COULET. *Les visites pastorales*. Typologie des sources du Moyen Âge occidental. Mise à jour du fascicule no 23. Turnhout 1985.
  - 2 Napr. synoda zvolaná roku 516 do Tarragony ukladala biskupom povinnosť vizitovať diecézu raz ročne: *La colección canónica hispana IV. Concilios galos, concilios hispanos: primera parte*. Eds. Gonzalo M. Diez a Felix Rodriguez. Monumenta Hispaniae Sacra IV. Madrid 1984, s. 276-277, can. VIII.
  - 3 Stále sa však jedná o teoretické predpisy. Prax mohla byť – a aj bola – celkom odlišná. Ideálne bolo každoročné konanie vizitácie, stretávame sa však aj s intervalom dvoch či troch rokov. Obecné k periodicite stredovekých vizitácií pozri COULET, *Les visites pastorales* (1977), s. 29.
  - 4 Tejto úlohy sa pokúsil celkom zdariť autor dizertačnej práce: BLACK. *The Medieval*

cirkevnej organizácie a hierarchie výrazný náskok a arcidiakonáty jestvovali určite už vo Franskej ríši. Samotní arcidiaconi, ktorí ale mali v raných dobách značne odlišné funkcie, sú doložení už oveľa skôr.⁵ V strednej Európe je tento úrad a s ním súvisiace rozdelenie diecéz na arcidiakonáty spoľahlivo dosvedčené až od 12./13. storočia.⁶ Arcidiakon, ako zástupca biskupa a „biskupovo oko“ (*oculus episcopi*) na určenom území, ale samozrejme nebol jediný, kto mohol v praxi vykonávať vizitácie. Právo vizitovať hierarchicky nižšie postavené subjekty v rámci svojej jurisdikcie mal de facto každý duchovný od pápeža smerom nadol.⁷ Vizitácie farností preto mohli/museli vykonávať napríklad tiež dekaní na úrovni svojich dekanátov.⁸ Celkom špecifickú tému potom predstavujú vizitácie kláštorov, ktoré prebiehali odlišne a spravidla nespadali do jurisdikcie arcidiacona, prípadne ani do jurisdikcie príslušného biskupa. Týmto sa v nasledujúcom texte budem venovať nanajvýš len veľmi okrajovo.

Vizitátor mal povinnosť svoju návštevu vopred ohlásiť, takže v stanovený deň očakával, že na fare zastihne jej správcu, prípadne ďalších duchovných a niekoľko vybraných osôb z radov farníkov. Vizitáciu si teda nemožno predstaviť ako

---

Archdeacon in Canon Law, with a case study of the Diocese of Lincoln. Toronto 2008. Skôr stručný náčrt ponúka HEIM. Der Archidiakon in der Geschichte. In *Münchener Theologische Zeitschrift*, 1992, roč. 43, s. 107-111. K základnej literatúre tu však stále patrí staršie a neobyčajne obsiahle slovníkové heslo: AMANIEU. Archidiacre. In NAZ, ed. *Dictionnaire de droit canonique I.* Paris 1935, col. 948-1004.

- 5 Prvá známa zmienka o arcidiakoni pochádza z druhej polovice 4. storočia: HEIM, Der archidiakon in der Geschichte, s. 107.
- 6 Arcidiakonom a arcidiakonátom v stredovekom Uhorsku sa venujú dve staršie práce: SZENTIRMAI. Der Ursprung des Archidiakonats in Ungarn. In *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, 1956, roč. 7, s. 231-244; SZENTIRMAI. Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 1957, roč. 43, s. 132-201, k prvým zmienkam o arcidiakonoch s. 135; k dispozícii je i podrobná nová štúdia: MAREK. Biskup a arcidiakon. Pôsobenie a úloha arcidiakonov v cirkevnej správe stredovekého Uhorského kráľovstva. In GLEJTEK, ed. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku.* Bratislava 2020, s. 151-190. K vývoju v Čechách a na Morave pozri: POLC. Česká církev v dějinách. Praha 1999, s. 48-51; tiež FIALA. Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století. In *Sborník historický*, 1955, roč. 3, s. 75-76. Vývoj v Poľsku: LIBROWSKI. Wizytacje diecezji włocławskiej, Część I. Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej, Tom 1, Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. In *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 1964, roč. 8, s. 56-62; tiež KUMOR. Organizacja Archidiakonalna w Małopolsce Południowej. In *Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny*, 1959, roč. 2, č. 1-2, s. 393-394.
- 7 Prehľadný všeobecný výklad ponúka približne prvá tretina rozsiahlej práce INGER. *Das Kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden.* Lund 1961, s. 80-156.
- 8 Výslovne sa tomu venujú napr. kánony dvoch pražských synod zvolaných v roku 1404: POLC a HLEDÍKOVÁ. *Pražské synody a koncily předhusitské doby.* Praha 2002, s. 272, č. XV/20 a s. 273, č. XVI/4.

spontánne „prepadnutie“ fary za účelom nachytania nepripraveného farára pri nejakom prečine. Asi len veľmi výnimočne sa v prameňoch môže objaviť aj evidentne neohlásená návšteva.⁹

Osnovou, podľa ktorej celá vizitácia viac či menej prebiehala, bol obvykle súpis otázok, na ktoré vizitátor očakával odpovede. Viaceré vizitačné interrogatória sa skutočne dochovali a z ich analýzy sa dá veľmi rýchlo odvodiť, že evidentne nejestvovala žiadna „kánonická“ forma.¹⁰ Šlo asi najčastejšie o internú pomôcku ku konkrétnej vizitácii. Známe sú ale tiež texty vyslovene edukatívneho charakteru, ktoré síce obsahovali katalógy otázok, ale boli opatrené tiež podrobnejším výkladom, ktorý mal slúžiť ako návod pre vizitátorov.¹¹ Dotazy týkajúce sa mravného života kléru sa často zameriavali okrem iného špecificky aj na konzumáciu alkoholu, vyesávanie v krčmách a hranie hazardných hier.

Ak bola vizitácia vykonávaná dôsledne (a to i vzhľadom k povahe takejto práce určite nebolo pravidlom), bolo ideálne, ak pri nej vznikla tiež zápisnica – vizitačný protokol. Obzvlášť pri vizitovaní rozsiahlejších území pozostávajúcich z desiatok či dokonca stoviek farností bolo vyhotovenie protokolu nanajvýš žiaduce. Dochovanie týchto prameňov zo stredoveku je vzácne a aj kvalita ich prevedenia môže značne kolísať. Je otázkou, nakoľko bolo spisovanie protokolu počas vizitácie bežné alebo naopak ojedinelé. Je treba počítať s tým, že mnohé vizitácie zrejme prebiehali len ústne, bez zápisu, ak vôbec prebiehali. Vizitačné protokoly je navyše potrebné chápať ako pracovné dokumenty, ktoré možno i v krátkej dobe po skončení vizitácie alebo do konania ďalšej vizitácie strácali v očiach ich používateľov svoju platnosť, a teda nestáli za skutočne dlhodobú archiváciu. V súvislosti s tým sa však ponúka otázka: Prečo sa do dnešných

---

9 V kontexte vizitácií anglických kláštorov spomína niekoľko príkladov z 13. storočia CHENEY. *Episcopal Visitation of Monasteries in the Thirteenth Century*. Philadelphia; Manchester 1983, s. 58.

10 Štyri takéto súpisy publikovala v prílohe HLEDÍKOVÁ. Česká vizitační interrogatoria do počátku 15. století. In *Československý časopis historický*, 1968, roč. 16, s. 71-98; ďalšie interrogatorium je dochované na Morave: KRAFL. Vizitační interrogatorium z olomouckého kodexu MII 130. Edice pramene. In KRMÍČKOVÁ et al., eds. *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*. Brno 2006, s. 497-505; iné príklady poznáme tiež z Poľska: LIBROWSKI. Wizytacje diecezji włocławskiej. Część I. Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej. Tom 1. Opracowanie archiwalno-źródłoznawczes, s. 126-127 (najmä pozn. 922).

11 Predovšetkým je potrebné odkázať na príručku parížskeho teológa Jeana Gersona z roku 1408: *De visitatione praelatorum et de cura curatorum*. Bola publikovaná v GERSON. *Ceuvres complètes, volume VIII. L'oeuvre spirituelle et pastorale (399-422)*. Paris 1971, s. 47-55; charakter návodu či príručky má tiež text publikovaný v: LIBROWSKI. Wizytacje diecezji włocławskiej, Część I. Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej, Tom 1, Opracowanie archiwalno-źródłoznawczes, Zeszyt 2, Wizytacje w latach 1123-1421. In *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 1965, roč. 10, s. 200-203.

dní dochovali práve tie protokoly, ktoré sa dochovali? Môže ísť o náhodu, ale nie je ani vylúčené, že niektoré exempláre mohli byť dôležitejšie než iné. Možno vznikli aj z iných dôvodov, než len z administratívnej povinnosti uskutočniť vizitáciu v pravidelnom intervale, a preto práve tieto stáli za uchovanie. Pri riešení tejto otázky je už ale potrebné študovať konkrétne texty spolu s okolnosťami ich vzniku, ak je to možné.¹²

Pokiaľ ide o spoľahlivosť informácií zachytených vo vizitačných protokoloch, vo všeobecnosti bývajú považované za dôveryhodné. Toto tvrdenie však nemožno prijať celkom bez výhrad. Vizitačný protokol v princípe plnil úlohu interných pracovných poznámok. Text teda nebol určený na „publikovanie“ alebo sprístupnenie nejakému širšiemu okruhu osôb. Pri jeho vypracovávaní preto nebol žiaden zjavný dôvod s informáciami účelovo manipulovať. Práve naopak, zmyslom protokolu bolo čo najvernejšie zachytenie priebehu vizitácie, často s citáciami či skôr parafrázami výpovedí ľudí, ktorí boli jej súčasťou. Tieto výpovede mohli byť navyše vyrieknuté pod prísahou. Napriek tomu ale nemožno každú v texte zachytenú informáciu automaticky považovať za pravdivú. To sa najviac týka práve obvinení z rôznych priestupkov. Do protokolu sa totiž mohli dostať aj ohovárania a polopravdivé či celkom nepravdivé obvinenia. Za najdôveryhodnejšie je možné považovať informácie obsahujúce konkrétne detaily (mená, čísla, dátumy) a ideálne podopreté výpoveďami viacerých svedkov. Za spoľahlivé sa, samozrejme, považuje aj vlastné priznanie osoby, ktorá sa dopustila priestupku či nevhodného chovania.¹³

Najmä v západnej Európe sa pre obdobie stredoveku do dnešných dní dochovali texty prinajmenšom niekoľkých desiatok vizitačných protokolov.¹⁴ Ojedi-

---

12 FORREST. The Survival of Medieval Visitation Records. In *Archives: The Journal of the British Records Association*, 2012, roč. 37, č. 125, s. 1-10.

13 K výpovednej hodnote vizitačných protokolov: HLAVÁČEK. Několik příspěvků k poznání života v předhusitských Čechách. K vypovídacím schopnostem pražského vizitačního protokolu z let 1379–1382 a některých příbuzných pramenů. In *Středočeský sborník historický*, 1975, roč. 10, najmä s. 157-158. NODL. Vizitační protokoly a dějiny každodenního života. In FOLTÝN; CHARVÁTOVÁ a SOMMER, eds. *Historia Monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“*. Colloquia mediaevalia Pragensia 3. Praha 2005, s. 55-67.

14 Viaceré vizitačné protokoly boli už edične vydané – základný (hoci iste nekompletný) prehľad ponúka COULET, *Les visites pastorales* (1977), s. 80-86; pozri tiež dodatok s doplnenými edíciami: COULET, *Les visites pastorales* (1985), s. 20-23. Nezanedbateľný počet vizitačných protokolov pochádza z územia dnešného Francúzska či Talianska. V Anglicku nachádzame vizitačné protokoly najmä vďaka pomerne dobre dochovaným biskupským registrom: SMITH. *Guide to Bishops' Registers of England and Wales. A Survey from the Middle Ages to the Abolition of Episcopacy in 1646*. London 1981 (zmienky o vizitáciách a vizitačných protokoloch sa vyskytujú naprieč celou publikáciou). Rozsiahly súbor vizitačných protokolov (predovšetkým k prvej polovici 14. storočia, ale i ďalej) je možné nájsť tiež

nele sa tieto písomnosti vyskytnú aj inde, avšak všeobecne platí, že nemecké krajiny a v zásade celý stredoeurópsky priestor je v porovnaní so Západom na tieto pramene pred reformáciou výrazne chudobnejší. Svetlou výnimkou je predovšetkým vizitačný protokol pražského arcidiacona Pavla z Janovic, ktorý obsahuje zápisky z vizitácií z rokov 1379 – 1382.¹⁵ Jeho výpovedná hodnota sa môže bez výčítiek porovnávať s ktorýmkoľvek iným západoeurópskym textom a aj v tejto štúdiu mu bude venovaná primárna pozornosť. Za výnimku z nemeckých krajín by sa dal považovať tiež protokol z vizitácie diecézy Worms v roku 1496.¹⁶ Menej známy je potom fragment vizitačného protokolu zachytávajúceho výsledky bližšie neznámej vizitácie po niektorých juhomoravských farnostiach (Olomoucká diecéza) časovo spadajúcej najpravdepodobnejšie do polovice 14. storočia.¹⁷ Jeden stredoveký vizitačný protokol je v odpise dochovaný tiež z Uhorského kráľovstva, konkrétne z Ostrihomu, avšak tu ide o vizitáciu ostrihomskej kapituly (v roku 1397), ktorá bola realizovaná podobným spôsobom ako vizitácie rehoľných domov.¹⁸ K dispozícii sú tiež texty z vizitácií niektorých kláštorných inštitúcií, ale ako bolo už zmienené, týmto sa tu detailnejšie venovať nebudem.¹⁹ Ďalšie vizitačné protokoly sú v Uhorsku dochované až z druhej polovice 16. storočia.²⁰

Opilstvo bolo jedným z rozšírených problémov medzi klerikmi v Normandii, v arcidiecéze Rouen, ktorú už v polovici 13. storočia vizitoval jej arcibiskup Eudes Rigaud (Odo Rigaldus, 1248 – 1275). V protokole, ktorý počas vizitácií

v katalánskych diecéznych archívoch: GUILLERE. Les visites pastorales en tarraconaise à la fin du Moyen-Age (XVIIe-XVe s.) l'exemple du diocèse de Gerone. In *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 1983, roč. 19, s. 125-167.

- 15 *Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae*. Eds. Ivan Hlaváček a Zdeňka Hledíková. Pragae 1973.
- 16 Das Wormser Synodale von 1496. Ed. Friedrich von Weech. In *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1875, roč. 27, s. 227-326 a 385-454.
- 17 Tento dokument sa s textom protokolu pražského arcidiaconátu ale nedá príliš porovnávať. Ide len o vcelku skromný a poškodený zlomok, navyše vytvorený odlišným spôsobom. Hlbší výklad spolu s edíciou textu ponúka článok: HLEDÍKOVÁ. Vizitace jihomoravských farností v pol. 14. století. In *Jižní Morava*, 1970, roč. 6, s. 17-26.
- 18 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*. Ed. Ferenc Kollányi, Budapest 1901. Text k dispozícii aj ako príloha v novej publikácii: TÓTH. *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században, III. rész. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv*. Budapest 2021, s. 155-238.
- 19 Z územia dnešného Slovenska jestvujú napr. materiály pre kartuziánske komunity Letanovce a Červený kláštor. K tomu viac HOGG. Daily Life in the Charterhouses of Lethenkov and Lechnitz in the Late Middle Ages as seen in the Acta of the Carthusian General Chapter. In *Archaeologia historica*, 2004, roč. 29, č. 1, s. 421-452.
- 20 Publikované v BUCKO. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava 1939.

vznikol, narazí čitateľ na desiatky rôznorodých prípadov. Dokonca predstavený rehoľného domu v Ouville bol známy tým, že sa nezdržuje v kláštore, účastní sa ľudových zábav, je opilec (*ebriosus*), a to taký, že kvôli svojmu nadmernému pitiu niekedy líha kdesi v poliach mimo klauzúry.²¹ Pre podobné príklady ale netreba chodiť až do vrcholno stredovekej Normandie. Bohatým prameňom je v tomto ohľade tiež vyššie spomínaný vizitačný protokol pražského arcidiakóna z rokov 1379 – 1382.

Zmienky o pití a opilstve vo vizitačnom protokole Pavla z Janovic (a to v zásade platí aj o ostatných textoch tohto druhu) sa týkajú takmer výhradne len duchovenstva.²² Popíjanie v krčmách i inde bolo bežnou kratochvíľou širokých vrstiev obyvateľstva a nemalo veľký význam na túto skutočnosť nejako upozorňovať alebo sa snažiť ju potlačiť počas vizitácie. Bolo úlohou farára a jeho prípadných pomocníkov, aby svojím príkladom a kázaním vyučovali a napomínali zverené stádo. Na nadmerné pitie spojené s hriechom obžerstva preto odkazovali napr. spovedné príručky.²³ Tiež pražský korektor kléru v roku 1410 výslovne inštruoval vikára Svatoslava z Mnichovic, aby svojich laických kumpánov, s ktorými zvykol popíjať, priviedol k spovedi a pokániu.²⁴ Priamo vo vizitačnom protokole potom vystupujú laické osoby zapojené do výroby alebo distribúcie alkoholu. Pomerne často sa vo výpovediach alebo medzi prítomnými svedkami objavujú profesie ako sladovník (*brasiator*), krčmár (*tabernator*, *tabernarius*) či výčapník (*pincerna*). Na Starom Meste pražskom je zaznamenaná tiež výpoveď pivovarníka (*braxator cervisie*).²⁵

---

21 *Regestrum visitationum archiepiscopi rothomagensis. Journal des visites pastorales d'Eude Rigaud, archevêque de Rouen MCCXLVIII-MCCLXIX.* Ed. Théodose Bonnin. Rouen 1852, s. 9.

22 Morálnemu stavu kléru, čiastočne aj opilstvu, sa vo svetle vizitačného protokolu Pavla z Janovic už venovali napr. práce: RATH. „De sacramentis, concubinato et ludo taxillorum...“ Über ein böhmisches Visitationsprotokoll aus dem 14. Jahrhundert. In MATSCHINEGG; RATH a SCHUCH, eds. *Von Menschen und ihren Zeichen. Sozialhistorische Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur Neuzeit.* Bielefeld 1990, s. 41-59, k opilstvu špecificky na s. 52-53; JAN, Libor. Fornicator et meretricator est publicus. K mravným prohřeškům duchovenstva i laiků v Čechách na přelomu 70. a 80. let 14. století. In CHLÁDEK; PETRÁČEK a STACHUROVÁ et al., eds. *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit. Variety sociálních a kulturních dějin. Profesoru Jaroslavu Čechurovi k 66. narozeninám.* Praha 2018, s. 53-63.

23 Napr. RIDER. What to ask in confession. A list of sins from thirteenth-century England. In CLARKE a JAMES, eds. *Pastoral Care in Medieval England. Interdisciplinary Approaches.* London 2020, s. 84; *Guido of Monte Rochen. Handbook for Curates. A Late Medieval Manual on Pastoral Ministry.* Preložila Anne Thayer. Washington D. C. 2011, s. 225-226 a s. 233-234.

24 *Acta correctoris cleri civitatis et diocesis Pragensis annis 1407-1410 comparata.* Ed. Jan Adámek. Archiv český XLIII. Praha 2018, s. 234-235, č. 493, 493a. Viac o úrade korektora pozri nižšie v tejto štúdii.

25 *Brasiator v Protocollum visitationis* napr. s. 47, 52, 59, 61, 72, 110, 148, 243, 382, 393; *tabernator* s. 45, 117, 170, 225, 238, 256, 258, 296, 369; *tabernarius* s. 279, 349, 394; *pincerna*

Dôraz vizitátorov na kontrolu morálneho stavu duchovenstva je pochopiteľný. Klerik mal byť príkladom cnostného života a tým sa mal výrazne odlišovať od laikov. Jeho každodenné správanie nesmelo vrhať zlé svetlo na duchovný stav a Boha samotného, ktorého kňaz vo farnosti predsa reprezentoval. Každý klerik od poddiakonského svätenia nahor bol viazaný sľubom čistoty. Od každého sa očakávalo, že sa bude vyhýbať krčmám a ďalším nepočestným miestam a vôbec všetkému, čo s nimi súviselo. Duchovní sa teda nemali opíjať, hrať hazardné hry a tancovať. Nedovolený bol tiež lov alebo účasť na turnajoch. Navonok mal byť farár rozoznateľný aj podľa svojho nevýrazného dlhého odevu a očakávalo sa tiež, že bude mať viditeľne vyholenú tonzúru. Duchovní sa ďalej nemali zapájať do žiadnych násilností, a preto nesmeli ani nosiť a používať zbrane (okrem odôvodnených výnimiek).²⁶ Tieto požiadavky boli v konflikte s niektorými stredovekými predstavami o maskulinite. Kňaz sice musel byť muž, ale zároveň sa od neho očakávalo, že sa viacerých typických prejavov mužnosti vzdá, a to hlavne sexuálneho života a prokreácie, dokazovania fyzickej sily v boji (hoci aj len v krčmovej bitke), ale napr. tiež pitia väčšieho množstva alkoholu.²⁷

Dodržiavanie vyššie načrtnutých ideálov nebolo ani zďaleka samozrejmé. Obzvlášť na vidieku bolo pre farárov a vikárov náročné „nezapadnúť“ medzi svojich farníkov, z pomedzi ktorých možno sami pochádzali.²⁸ Dôležitá bola tiež primárna motivácia uchádzačov o duchovnú službu. Mnohí toto povolanie brali ako šancu na získanie aspoň trochu stabilného spôsobu obživy, v prípade že mali to šťastie a dostali sa k benefíciu. Služba Bohu alebo snaha o dodržiavanie cirkevných predpisov nemuseli byť a evidentne veľmi často ani neboli prioritou. Ponúka sa tu známy výrok Jana Husa, ktorý sa v jednom zo svojich spisov pri-

s. 59, 60, 64, 82, 366; *braxator cervisie* s. 65. Ku krčmám a krčmárom pozri NODL. Krčmy a krčmári. In BOROVSKÝ; JAN a WIHODA, eds. *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 563-570. MUSÍLEK. Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku. In LUKAČKA; ŠTEFÁNIK a kol. *Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava 2010, s. 57-77.

26 POLC. Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodarství. In HLEDÍKOVÁ a POLC, eds. *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha 1994, s. 37-45; NODL. Farář. In NODL a ŠMAHEL, eds. *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 192-219.

27 BULLOUGH. On Being a Male in the Middle Ages. In LEES; FENSTER a McNAMARA, eds. *Medieval Masculinities. Regarding Men in the Middle Ages*. Minneapolis; London 1994, s. 38-42; THIBODEAUX. *The Manly Priest. Clerical Celibacy, Masculinity, and Reform in England and Normandy, 1066–1300*. Philadelphia 2015, s. 141-150.

28 Jedným z vôbec najzaujímavejších vidieckych farárov, ktorého životný príbeh máme možnosť sledovať vďaka dochovaným inkvizíčným protokolom Jacquesa Fourniera, je nepochybne Pierre Clergue z horskej dedinky Montaillou v okcitànskych Pyrenejách. LE ROY LADURIE. *Montaillou, okcitànská vesnice v letech 1294–1324*. Praha 2005. (V orig. znení: LE ROY LADURIE. *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*. Paris 1975.)

znáva, že sa chcel stať kňazom preto, aby mal „dobré bydllo“ a mohol tak viesť relatívne spokojný a spoločensky vážený život.²⁹ Z vizitačných protokolov sa skutočne zdá, že nezanedbateľná časť jeho kolegov sa pokúšala viesť v prvom rade spokojný život (podľa možností), v ktorom mali svoje miesto tiež zakázané svetské radovánky vrátane pitia alkoholu v miestnych krčmách.

Sťažnosti sa vo vizitačnom protokole Pavla z Janovic objavujú v rôznych formuláciách. Najčastejšie sa vyskytuje nejaká forma slovesa *suffundo* (inf. *suffundere*). Ďalej slovo *bibo* (inf. *bibere*) a podstatné mená *bibulus* a *suffusus*, (miestami posilnené ešte o prívlastok *magnus* či *maximus*). Napríklad farár Moric z Třeboradíc bol známy pod prímenom „Pivko“ (*Mauricius dictus Pivce*), možno preto, že podľa jednej z výpovedí bol tiež „veľký opilec“ (*magnus bibulus*).³⁰ V jednom prípade je slovo *bibulus* dokonca použité ako prímeno, resp. prezývka jedného z klerikov (*Petrus dictus Bibulus*).³¹ Objaví sa tiež výraz *inebriatus* a o istom kňazovi Benešovi bolo známe, že býval len „zriedka triezvy“ (*raro sobrius*).³²

Už z vyššie naznačeného vyplýva, že návštevy krčiem a opilstvo neboli v radoch farského kléru pražského arcidiakonátu práve ojedinelým úkazom a nebol to ani zd'aleka jediný problém. Podľa početnosti zmienok sa zdá, že opilstvo bolo rozšírenejšie na vidieku. Môže to ale aj znamenať, že v malej vidieckej komunite sa rôzne neresti nedali prakticky vôbec utajiť. Niektorí farári a vikári chodili popíjať aj do susedných obcí. Podľa výpovede farníkov v mestečku Kostelec (Kostelec nad Labem) chodil farár z Rudče často do mesta, kde dňom i nocou hral kocky. Z výpovedí sa snád' dá hádať, že sa tu vídaval aj s farárom z Cvrčovic a s vikárom z Kojetic, pretože ten takisto chodil do Kostelca hrať a piť a zostával tam niekedy dve až tri noci.³³ Bernard, farár z Velkých Popovic, mal zasa (nielen) v Benešove povest' veľkého opilca a rušiteľa nočného kľudu. Pri jednej príležitosti totiž chodil v noci po meste, vykrikoval ako šialenec a zvonil na kostolný zvon, čím spôsobil značný rozruch a pobúrenie.³⁴ Pevnú pijanskú tradíciu, ako sa zdá, udržiavali viacerí farári, ktorí sa pravidelne schádzali v krčme v Hostomiciach a hojne nasávali.³⁵ Jedným z nich bol Jakub, farár z Všeradíc. Že je to náruživý pijan pred arcidiakonom netajil ani jeho vlastný vikár, ale to by napokon ani nemalo zmysel. O Jakubovi a jeho nevhodnom trávení voľného času

29 K tomu napr. DOLEŽALOVÁ. *Svěčenci pražské diecéze 1395–1416*. Praha 2010, s. 25-26; porov. tiež NEAL. *The Masculine Self in Late Medieval England*. Chicago 2009, s. 91-95.

30 *Protocollum visitationis*, s. 248.

31 *Protocollum visitationis*, s. 264.

32 *Protocollum visitationis*, s. 306.

33 *Protocollum visitationis*, s. 246.

34 *Protocollum visitationis*, s. 175.

35 *Protocollum visitationis*, s. 137, 142, 146, 148.

poskytlo arcidiakonovi svedectvo minimálne sedem ľudí z piatich farností.³⁶ Je treba ešte dodať, že ani Jakubov vikár asi nebol celkom bezúhonný, pokiaľ šlo o krčmy a alkohol. Podľa výpovede tunajšieho kastelána Petra v krčmách popíjal nielen farár, ale aj jeho dvaja vikári. Iný Jakub, vikár z Újezdu, sa zasa v nie príliš vzdialených Hořoviciach spil tak dôkladne, až tým vyvolal asi skôr nechcenú reakciu svojho žalúdka (...*et fuit in tantum sufusus, quod evomuit...*).³⁷

Privodené stavy opitosti pochopiteľne často súviseli s ďalšími priestupkami proti mravnému a počestnému životu. Týkalo sa to predovšetkým vyššie spomínaného hrania hazardných hier priamo v krčmách alebo porušovania sľubu čistoty. Alkoholom povzbudení duchovní sa v krčme navyše čas od času dostávali do násilných potýčok, ako to čiastočne ilustrujú aj vizitačné protokoly, ale ešte lepšie žiadosti o omilostenie adresované Apoštolskej penitenciárii v Ríme, ktorým sa tu žiaľ nemám priestor venovať.³⁸

Účastníkom nejakej krčmovej bitky bol asi aj už vyššie spomínaný Jakub z Všeradíc. Farníci v Neumětelocho vedeli o akomsi incidente, ktorý sa udial na sviatok sv. Martina, keď Jakub iba s ťažkosťami vyviazol z krčmy, nebol však pritom zabitý.³⁹ O Pavlovi, nájomcovi fary v Bukole, zasa bolo známe, že do krčmy vždy chodieval ozbrojený kušou (*balista*), bez ktorej ani neopúšťa faru.⁴⁰ Zaujímavý je v tomto kontexte tiež prípad kaplána v Mrtníku, ktorý mal podľa farníkov z Hořovic konfliktnú povahu, chodil v krátkych šatoch a navyše ozbrojený. Občas mal dokonca celebrotovať v akomsi brnení (*lorica*). Andrej, farár v Poříčí (nad Sázavou), zasa vypovedal o známom opilcovi Bernardovi, ktorý už bol spomínaný v súvislosti s nočným zvonením, že je tak nerozumný a hanebný, až sa bojí, aby ho nejakí laici niekedy nezabili.⁴¹ Tieto obavy mohli byť celkom reálne a v podstate pochopiteľné, najmä keď vezmeme do úvahy výpoveď Mikuláša, vikára v Kameniciach. Ten vedel z počutia, že Bernard pred piatimi dňami vnikol do domu nejakej mladej dievčiny a vrhol sa na ňu s úmyslom ju znásilniť. Zrejme ho príliš nezaujímalo, že dievčina nesie na rukách malé dieťa a zhodil ju

36 *Protocollum visitationis*, s. 141, 143, 144, 146, 147, 148.

37 *Protocollum visitationis*, s. 151.

38 Úvod do problematiky v kontexte histórie Uhorského kráľovstva: DVOŘÁKOVÁ. Registra matrimonialium et diversorum v Archíve Apoštolskej penitenciárie ako prameň k výskumu neskorostredovekých dejín Slovenska. In BENKOVÁ a PÚČIK eds. *Ingenii laus. Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava 2017, s. 341-354; pre viaceré príklady pozri tiež ERDÉLYI. *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)*. Leiden; Boston 2018, s. 112-133; zo stredovekých prameňov Apoštolskej penitenciárie čerpajú aj niektoré štúdie v JARITZ a MARINKOVIĆ, eds. *Violence and the Medieval Clergy*. Budapest; New York 2011.

39 *Protocollum visitationis*, s. 146.

40 *Protocollum visitationis*, s. 271.

41 *Protocollum visitationis*, s. 181.

na zem. Diet'a tento incident neprežilo. Pohreb sa konal deň pred Mikulášovou výpoveďou.⁴²

Krčmové hry mohli byť síce zábavnou kratochvíľou, ale ich účastníci asi niekedy horko ľutovali, že sa ich zúčastnili, tobôž, ak boli ešte aj opití. Ak by totiž šanovský farár Kračin (*Cratinus, Kraczin*) nebol na mol, možno by v kockách neprehral tri kone a voz. K tejto neslávnej udalosti sa pred arcidiakonom sám priznal. Jeho povest' bola navyše známa aj po okolí, takže arcidiakon dopredu tušil, s kým bude mať tú česť. Farár z Čistej o Kračinovi predtým vypovedal, že je to veľký hráč a opilec, a že prehral všetko, čo mal. Podobné informácie sa doniesli tiež k uchu rakovnickeho vikára.⁴³ Mimoriadne náruživým hráčom bol farár z Podskalia (časť Nového Mesta pražského) Ludvík Kojata. Okrem správcu biskupského žalára o ňom vypovedal celý rad ďalších svedkov vo viacerých farnostiach. Popri holdovaní nepovolenej zábave porušoval aj nariadenia o odeve primeranom kňazskej službe. O Ludvíkovi bolo (okrem iného) známe, že bol v krčme schopný prehrať aj svoje oblečenie, takže musel domov utekať nahý, niekedy s novomestským richtárom v päťach.⁴⁴ Aj Blažko, inak známy ako Ovca, vikár kostola v Tožiciach, trávil čas v krčmách, kde sa rád napil. Keď do Tožíc dorazil arcidiakon, aby vykonal vizitáciu, nebolo Blažkovi príliš do reči. Farníci však vypovedali, že rád nasáva v krčme, a keď nasáva, vyspevuje a vykrikuje s nejakými ľahkými ženami (*mulieribus publicis*).⁴⁵

O rôznorodých problémoch duchovenstva neskorého stredoveku svedčia tiež ďalšie pramene. Popri vizitačnom protokole Pavla z Janovic sa v Čechách pre predhusitské obdobie dochovali nesmierne zaujímavé protokoly z výsluchov pred pražským korektorom kléru z rokov 1407 – 1410. Korektor kléru bol trestným sudcom riešiacim neporiadky v radoch duchovenstva pražskej diecézy na základe udaní. Ide o celkom unikátny úrad, ktorý nemáme doložený nikde inde.⁴⁶ Pred korektora sa klerik mohol dostať už za to, že si nedával pozor na ústa. Farár Jakub zvaný Trdlo bol vypočúvaný hneď pre niekoľko obvinení. Údajné požadovanie úplaty za rozhrešenie po spovedi bolo len jedným z nich. Jakub

42 *Protocollum visitationis*, s. 304-305.

43 *Protocollum visitationis*, s. 343, 345, 365.

44 Farár Kojata je obecné považovaný za snáď najhorší známy príklad nemorálnosti duchovenstva v neskorostredovekej Prahe. Aj o jeho ďalších výčinoch podáva správu nami sledovaný protokol: *Protocollum visitationis*, s. 48, 80, 114-117.

45 *Protocollum visitationis*, s. 170, 172.

46 PODLAHA. *Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407–1410*. Pragae 1921; HLEDÍKOVÁ. Korektoři kléru pražské diecéze. In *Právněhistorické studie*, 1971, roč. 16, s. 71-111; ADÁMEK. Korektor kléru arcidiecéze pražské jako trestní soudce. In KRAFL, ed. *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Praha 2008, s. 341-351.

však nechcel peniaze. Mal vraj povedať: „*Daj mi pivo, aby som ťa rozhrešil.*“ (*Da michi cervisiam, ut te absolvam.*). Okrem toho čelil obvineniam, že vyzradil spovedné tajomstvo alebo že kľaje, keď v evanjeliách alebo epištolách nevie rýchlo nájsť požadovaný text. Všetky obvinenia pred korektorom poprel, preto bolo nariadené ďalšie vyšetrowanie, o ktorého výsledku neinformuje žiadny ďalší zápis.⁴⁷

Čiastočne v dobe konania vizitácie arcidiakona Pavla z Janovic v Čechách prebiehala tiež vizitácia francúzskej diecézy Lyon, ktorú v rokoch 1378 – 1379 osobne vykonal arcibiskup a neskôr kardinál Jean de Talaru (1375 – 1393). Vizitácia bola rozsiahla čo do počtu farností (viac ako 400 lokalít) a aj dochovaný vizitačný protokol je miestami pomerne podrobný. Jeho zmyslom, ako na úvod uvádza pisár, je zaznamenanie neporiadkov a ďalších excesov a deliktov odhalených počas vizitácie.⁴⁸ Je však prekvapivé, že v celom protokole sa takmer nestretneme s opilstvom. Len Andreas pri kostole v Saint-Jean-la-Vetr bol výslovne označený ako *tabernarius* a *ebriardus*, vôbec nepočestný človek zlého života. Nebol miestnym farárom, ale určite šlo o klerika.⁴⁹ Ani vo farnosti Villette-d'Anthon nebol počas vizitácie prítomný farár. Neskôr bol ale pristihnutý opitý v krčme v susednej obci.⁵⁰ V lyonskej vizitácii ale nie je výslovne zmienený žiadny pijan typu Jakuba z Všeradic alebo Bernarda z Popovic. Bud' excesy tohto druhu medzi tunajším klérom nejestvovali, alebo len neboli odhalené, čo je asi menej pravdepodobné. Predsa len ale treba pripomenúť, že prípadov, keď farár nebol pri vizitácii prítomný, sú tu desiatky a niektoré farnosti sú spomenuté len s veľmi stručnými zápismi. I keď o krčmách a pití sa tu čitateľ mnoho nedozvie, nemal by mať príliš veľké ilúzie, že by tunajší klerici žili usporiadaným a cnostným životom bez väčších deliktov.⁵¹

K najzaujímavejším vizitačným protokolom dochovaným v Anglicku patrí záznam z vizitácie Herefordskej diecézy z roku 1397.⁵² Vizitáciu celkovo 59 lokalít vykonal osobne biskup John Trefnant (1389 – 1404). Napriek tomu, že

47 *Acta correctoris cleri*, s. 38-39, č. 48. Početné obvinenia z opilstva sumarizuje PODLAHA, *Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské*, najmä s. 35-39.

48 *Visite pastorale du diocèse de Lyon (1378-1379)*. Ed. Abbé Merle. In *Bulletin de La Diana*, 1937, roč. 26, č. 3, s. 240.

49 *Visite pastorale du diocèse de Lyon*, s. 329.

50 *Visite pastorale du diocèse de Lyon*, s. 288.

51 Jedným zo „zaujímavejších“ incidentov je prípad zo Sainte Foy l'Argentière, kde boli nahlásení klerici, ktorí spolu s nejakými ďalšími kumpánmi v noci so zbraňami prepadali domy laikov a unášali im manželky (ohlásené boli dva rôzne prípady): *Visite pastorale du diocèse de Lyon*, s. 301.

52 Protokol bol nedávno sprístupnený v kvalitnej edícii (s paralelným anglickým prekladom): *The Visitation of Hereford Diocese in 1397*. Eds. Ian Forrest a Christopher Whittick. Woodbridge 2021.

sa zjavne zaujímal primárne o iné neporiadky, na stránky protokolu sa dostali tiež niektorí milovníci opojných nápojov. Obzvlášť nevhodne sa choval Thomas, farár v Garway, ktorý až príliš často navštevoval krčmy, hojne pil a možno práve v opitosti verejne vyzradil spovedné tajomstvo týkajúce sa farníka Roberta Schepperta.⁵³ Na nevhodné chovanie kaplána z Tenbury, ktorý údajne chodil v noci po krčmách a iných nepočestných miestach, sa sťažovali tiež farníci v Leominsteri.⁵⁴ Aj ďalší farári sú tu a tam označení za opilcov (*ebriosus*) a návštevníkov krčiem (*exercitor tabernarum*), ktorí vyvolávajú veľké pohoršenie (*magnum scandalum*). Ide tu však v kontexte celého protokolu len o niekoľko prípadov, počtom neporovnateľných napr. s obvineniami z nezdržanlivosti. V súvislosti s farníkmi sa opilstvo nijak nespomína, primárnym záujmom vizitátora boli evidentne informácie o manželskej nevere či mimomanželských milostných vzťahoch. A v tomto ohľade mali dopytovaní farníci skutočne mnoho čo rozprávať.

Problému opilstva a navštevovania krčiem sa venovala tiež vizitácia ostrihomskej kapituly v roku 1397. Vizitátorom bol zástupca arcibiskupa *in spiritualibus* Antonius de Ponto, biskup z Šibeníku (1395 – 1405). Arcidiakoni, ktorí boli členmi kapituly, mali každoročne vykonávať vizitácie vo svojich arcidiakonátoch a dozerať na morálku duchovenstva, čo sa okrem iného týkalo explicitne aj opilstva.⁵⁵

Vizitácia kapituly prebiehala asi veľmi formálne, pričom kanonici odpovedali kolektívne na otázky či akési body záujmu vizitátora zhrnuté vo vopred zaslanom interrogatóriu. Jedna z otázok mala za cieľ zistiť, či medzi kanonikmi nie sú neporiadnici, ktorí by napr. boli vinní zo zabitia človeka, boli by verejne známymi alebo skrytými konkubinármi, prípadne či medzi nimi nie sú takí, ktorí sa oddávajú hazardným hrám, navštevujú krčmy alebo iné nepočestné miesta. Otázka ďalej ešte pokrýva nepravosti ako je úžera, simonia, rúhanie, svätokrádež a obecné nepočestný spôsob života.⁵⁶ Na tento bod kanonici odpovedali záporne, teda v zmysle, že žiaden priestupník zmienených cirkevných nariadení medzi nimi nie je.⁵⁷ Napriek tomu ale vizitačný protokol na inom mieste predsa len obsahuje samostatnú stať, ktorá definuje trest špecificky za opilstvo a navštevovanie krčiem (*Poena visitationum tabernas*). Na tých kanonikov, ktorí by vyse-

---

53 *The Visitation of Hereford Diocese*, s. 38, č. 219.

54 *The Visitation of Hereford Diocese*, s. 120, č. 709.

55 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis*, s. 34. Širší výklad o spotrebe alkoholických nápojov v radoch uhorského duchovenstva v stredoveku ponúka: MARTÓN. Az egyháziak italfogyasztása a középkori Magyarországon. In *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 2006, roč. 18, č. 3-4, s. 5-16.

56 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis*, s. 9.

57 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis*, s. 50.

dávali v krčmách a „*plnili sa vínom*“, sa mal vzťahovať trest v podobe finančnej pokuty vo výške piatich florénov.⁵⁸

Všeobecne, jedným z bežných trestov za opilstvo bola skutočne peňažná pokuta, prípadne väzenie v biskupskom žalári. Často sa ale trestami v týchto prípadoch iba hrozilo. Počas vizitácie Pavla z Janovic boli opilci spravidla len pokarhaní. Farár Kračin, ktorý v kockách prehral tri kone a voz, musel arcidiakonovi pred svedkami sľúbiť, že už nikdy nebude hrať, a to pod hrozbou polročného väzenia a pokuty desiatich kôp grošov.⁵⁹ Bernardovi z Velkých Popovic bolo hrozené mesačným väzením.⁶⁰ Jakub z Všeradíc nebol dokonca ani napomenutý, hoci s arcidiakonom osobne hovoril.⁶¹ Z výsluchov pred korektorom kléru je ale jasné, že niektorí duchovní sa do väzenia reálne dostávali a to podľa vážnosti svojich prečinov. Korektor hrozil zvláštnymi trestami aj v prípade, že by sa obvinený klerik pokúšal pomstiť tým, ktorí ho nahlásili.⁶²

Uvedené doklady o pití opojných nápojov a trávení voľného času v neskorom stredoveku je možné pripojiť k radu ďalších prameňov, ktoré bývajú pri štúdiu danej témy využívané. Vyplýva z nich, že pitie piva či vína bolo pre väčšinu populácie neodmysliteľnou súčasťou bežného dňa. Abstinencia bola takmer neznámym pojmom a nebola výslovne požadovaná ani od duchovenstva. Klerici boli stíhaní, hoci obvykle nie zvlášť tvrdo, len ak to s pitím preháňali a vyvolávali verejné pohoršenie. Informácie a príbehy uvedené v tomto príspevku do určitej miery konfrontujú niektoré predstavy o stredoveku, ktorý býva občas popisovaný ako vek viery, odlišný od „modernej“ a „sekulárnej“ doby. Výklad slova „viera“ môže byť, samozrejme, dosť nejasný. Ak ale budem tomuto pojmu rozumieť aspoň zhruba v zmysle úprimnej viery v Boha a presvedčenia o dôležitosti „správneho“ či morálneho jednanja voči Bohu a ľuďom, zostane vo mne po prečítaní niektorých z vyššie uvedených prameňov prinajmenšom rozpačitý pocit. Ten bude umocnený tým, že mnohé niekedy až poburujúce činy zachytené na stránkach vizitačných protokolov boli spáchané príslušníkmi duchovného stavu. Práve nelichotivé poznatky o morálnom stave kléru sa v minulosti stávali vďaka zásobárňou výčitiek napríklad v protestantsko-katolíckych polemikách. Historikom však pramene, akými sú aj vizitačné protokoly, prinášajú jedinečnú možnosť aspoň veľmi obmedzeným spôsobom nahliadnúť do životov ľudí, ktorí sa na stránky kroník nikdy nedostali. Či už to boli laici alebo duchovní, nemali by sme ich súdiť. Žili vo svete, ktorého skutočné reálie si dnes už nedokážeme v plnosti predstaviť, a ktorý najmä nebol čierno-biely, rovnako ako nie je ten sú-

58 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis*, s. 63.

59 *Protocollum visitationis*, s. 365.

60 *Protocollum visitationis*, s. 304.

61 *Protocollum visitationis*, s. 144.

62 PODLAHA, *akta korektorů duchovenstva diecéze pražské*, s. 35-39.

časný. Okrem viacerých negatívnych príkladov, ktoré som uviedol na predošlých stránkach, je dobré pripomenúť, že jestvovali aj príklady pozitívne. Niektoré z nich sa zo stredoveku takisto dostávajú až k nám, ale obvykle nie na stránkach vizitačných protokolov.

O autorovi / About the author

Mgr. Martin Vincurský

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brne (externý doktorand)

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno

Česká republika

e-mail: martin.vincursky@pm.me

<https://orcid.org/0000-0002-6529-3540>

Trenčianske múzeum v Trenčíne

Mierové námestie 46, 912 50 Trenčín

Slovenská republika

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of references and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

Acta correctoris cleri civitatis et diocesis Pragensis annis 1407–1410 comparata. Ed. Jan Adámek. Archiv český XLIII. Praha: Filosofia, 2018.

Das Wormser Synodale von 1496. Ed. Friedrich von Weech. In *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1875, roč. 27, s. 227-326 a 385-454.

De visitatione praelatorum et de cura curatorum. In GERSON, Jean. *Œuvres complètes, volume VIII. L'oeuvre spirituelle et pastorale (399–422)*. Paris: Desclée & Cie, 1971, s. 47-55.

Guido of Monte Rochen. Handbook for Curates. A Late Medieval Manual on Pastoral Ministry. Preložila Anne Thayer. Washington D. C.: The Catholic University of America Press, 2011.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Česká vizitační interrogatoria do počátku 15. století. In *Československý časopis historický*, 1968, roč. 16, s. 71-98.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Vizitace jihomoravských farností v pol. 14. století. In *Jižní Morava*, 1970, roč. 6, s. 17-26.

KRAFL, Pavel. Vizitační interrogatorium z olomouckého kodexu MII 130. Edice pramene. In KRMÍČKOVÁ, Helena et al., eds. *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 497-505

La colección canónica hispana IV. Concilios galos, concilios hispanos: primera parte. Eds. Gonzalo M. Diez a Felix Rodriguez. Monumenta Hispaniae Sacra IV. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Enrique Flórez, 1984.

- POLC, Jaroslav a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Pražské synody a koncily předhusitské doby*. Praha: Karolinum, 2002.
- Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae*. Eds. Ivan Hlaváček a Zdeňka Hledíková. Pragae: Academia, 1973.
- Regestrum visitationum archiepiscopi rothomagensis. Journal des visites pastorales d'Eude Rigaud, archevêque de Rouen MCCXLVIII-MCCLXIX*. Ed. Théodose Bonnin. Rouen: A. Le Brument, 1852.
- The Visitation of Hereford Diocese in 1397*. Eds. Ian Forrest a Christopher Whittick. Woodbridge: The Boydell Press, 2021.
- Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*. Ed. Ferenz Kollányi, Budapest: Athenaeum, 1901.
- Visite pastorale du diocèse de Lyon (1378–1379)*. Ed. Abbé Merle. In Bulletin de La Diana, 1937, roč. 26, č. 3, s. 217-356.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BLACK, Winston E. *The Medieval Archdeacon in Canon Law, with a case study of the Diocese of Lincoln*. Toronto: University of Toronto, 2008.
- BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava: Unia, 1939.
- COULET, Noël. *Les visites pastorales*. Typologie des sources du Moyen Âge occidental 23. Turnhout: Brepols, 1977.
- COULET, Noël. *Les visites pastorales*. Typologie des sources du Moyen Âge occidental. Mise à jour du fascicule no 23. Turnhout: Brepols, 1985.
- DOLEŽALOVÁ, Eva. *Světcenci pražské diecéze 1395–1416*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010.
- ERDÉLYI, Gabriella. *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)*. Leiden; Boston: Brill, 2018.
- GUILLERE, M. Christian. *Les visites pastorales en tarraconaise à la fin du Moyen-Age (XVIe-XVe s.) l'exemple du diocèse de Gerone*. In *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 1983, roč. 19, s. 125-167.
- CHENEY, Christopher R. *Episcopal Visitation of Monasteries in the Thirteenth Century*. Second revised edition. Philadelphia: Porcupine Press; Manchester: Manchester University Press, 1983.
- INGER, Göran. *Das Kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden*. Lund: CWK Gleerup, 1961.
- JARITZ, Gerhard a MARINKOVIĆ, Ana, eds. *Violence and the Medieval Clergy*. Budapest; New York: Central European University Press, 2011.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel. *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*. Preložila Irena Neškudlová. Praha: Argo, 2005.
- NEAL, Derek G. *The Masculine Self in Late Medieval England*. Chicago : University of Chicago Press, 2009.
- PODLAHA, Antonín. *Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407–1410*. Pragae: Sumpitibus s. f. Capituli metropolitani Pragensis, 1921.
- POLC, Jaroslav. *Česká církev v dějinách*. Praha: Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 1999.

- SMITH, David M. *Guide to Bishops' Registers of England and Wales. A Survey from the Middle Ages to the Abolition of Episcopacy in 1646*. London: Offices of the Royal Historical Society, 1981.
- THIBODEAUX, Jennifer D. *The Manly Priest. Clerical Celibacy, Masculinity, and Reform in England and Normandy, 1066–1300*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015.
- TÓTH, Norbert C. *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században, III. rész. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2021.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /Articles in Journals, Chapters in Monographs

- ADÁMEK, Jan. Korektor kléru arcidiecéze pražské jako trestní soudec. In KRAFL, Pavel, ed. *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 341-351.
- AMANIEU, A. Archidiacre. In NAZ, Raoul, ed. *Dictionnaire de droit canonique I*. Paris: Libraire Letouzey et Ané, 1935, col. 948-1004.
- BULLOUGH, Vern L. On Being a Male in the Middle Ages. In LEES, Clare A.; FENSTER, Thelma a McNAMARA, Jo Ann, eds. *Medieval Masculinities. Regarding Men in the Middle Ages*. Minneapolis; London: University of Minnesota Press, 1994, s. 31-45.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Registra matrimonialium et diversorum v Archíve Apoštolskej penitenciárie ako prameň k výskumu neskorostredovekých dejín Slovenska. In BENKOVÁ, Eva a PŮČIK, Marek, eds. *Ingenii laus. Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, s. 341-354.
- FIALA, Zdeněk. Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století. In *Sborník historický*, 1955, roč. 3, s. 64-88.
- FORREST, Ian. The Survival of Medieval Visitation Records. In *Archives: The Journal of the British Records Association*, 2012, roč. 37, č. 125, s. 1-10.
- HEIM, Manfred. Der Archidiakonats in der Geschichte. In *Münchener Theologische Zeitschrift*, 1992, roč. 43, s. 107-111.
- HLAVÁČEK, Ivan. Několik příspěvků k poznání života v předhusitských Čechách. K vypovídacím schopnostem pražského vizitačního protokolu z let 1379–1382 a některých příbuzných pramenů. In *Středočeský sborník historický*, 1975, roč. 10, s. 151-172.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Korektoři kléru pražské diecéze. In *Právněhistorické studie*, 1971, roč. 16, s. 71-111.
- HOGG, James. Daily Life in the Charterhouses of Lethenkov and Lechnitz in the Late Middle Ages as seen in the Acta of the Carthusian General Chapter. In *Archaeologia historica*, 2004, roč. 29, č. 1, s. 421-452.
- JAN, Libor. Fornicator et meretricator est publicus. K mravním prohřeškům duchovenstva i laiků v Čechách na přelomu 70. a 80. let 14. století. In CHLÁDEK, Oldřich; PETRÁČEK, Tomáš a STACHUROVÁ, Veronika et al, eds. *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit. Variety sociálních a kulturních dějin. Profesoru Jaroslavu Čechurovi k 66. narozeninám*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2018, s. 53-63.
- KUMOR, Bolesław. Organizacja Archidiakonalna w Małopolsce Południowej. In *Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny*, 1959, roč. 2, č. 1-2, s. 391-423.
- LANG, Peter Thaddäus. Visitation. In BAUMGARTNER, Konrad et al. *Lexikon für die Theologie und Kirche*. Zehnter Band. Freiburg; Basel; Rom; Wien: Herder, 2001, col. 816-819.

- LIBROWSKI, Stanisław. Wizytacje diecezji wrocławskiej, Część I. Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej, Tom 1, Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. In *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 1964, roč. 8, s. 5–186.
- LIBROWSKI, Stanisław. Wizytacje diecezji wrocławskiej, Część I. Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej, Tom 1, Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze, Zeszyt 2, Wizytacje w latach 1123-1421. In *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 1965, roč. 10, s. 33-206.
- MAREK, Miloš. Biskup a arcidiakon. Pôsobenie a úloha arcidiakonov v cirkevnej správe stredovekého Uhorského kráľovstva. In GLEJTEK, Miroslav, ed. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 151-190.
- MARTÓN, Szabolc. Az egyháziak italfogyasztása a középkori Magyarországon. In *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 2006, roč. 18, č. 3-4, s. 5-16.
- MUSÍLEK, Martin. Hostince, krémy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku. In LUKAČKA, Ján; ŠTEFÁNIK, Martin a kol. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 57-77.
- NODL, Martin. Farář. In NODL, Martin a ŠMAHEL, František, eds. *Člověk českého středověku*. Praha: Argo, 2002, s. 192-219.
- NODL, Martin. Krčmy a krčmáři. In BOROVSÝ, Tomáš; JAN, Libor a WIHODA, Martin, eds. *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno: Matices moravská, 2003, s. 563-570.
- NODL, Martin. Vizitační protokoly a dějiny každodenního života. In FOLTÝN, Dušan; CHARVÁTOVÁ, Kateřina a SOMMER, Petr, eds. *Historia Monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“*. Colloquia mediaevalia Pragensia 3. Praha: Filosofia, 2005, s. 55-67.
- POLC, Jaroslav. Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodarství. In HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a POLC, Jaroslav, eds. *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha: Zvon, 1994, s. 30-57.
- PUZA, Richard. Visitation. In ANGERMANN, Norbert et al. *Lexikon des Mittelalters VIII*. Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1999, col. 1748-1751.
- RATH, Brigitte. „De sacramentis, concubinato et ludo taxillorum...“ Über ein böhmisches Visitationsprotokoll aus dem 14. Jahrhundert. In MATSCHINEGG, Ingrid; RATH, Brigitte a SCHUCH, Barbara, eds. *Von Menschen und ihren Zeichen. Sozialhistorische Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur Neuzeit*. Bielefeld, 1990, s. 41-59.
- RIDER, Catherine. What to ask in confession. A list of sins from thirteenth-century England. In CLARKE, Peter D. a JAMES, Sarah, eds. *Pastoral Care in Medieval England. Interdisciplinary Approaches*. London: Routledge, 2020, s. 67-99.
- SZENTIRMAI, Alexander. Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 1957, roč. 43, s. 132-201.
- SZENTIRMAI, Alexander. Der Ursprung des Archidiakonats in Ungarn. In *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, 1956, roč. 7, s. 231-244.